

Bijlage HAVO

2018

tijdvak 1
dinsdag 8 mei
07.30 - 10.30 uur

Papiamentu

Tekstboekje

Teksto 1 *Selfie*: simplemente narsismo?

Tin masha krítika riba kultura di selfie, i un suposishon implísito ku e ta únikamente fomentá mas narsismo. Sinembargo, personalidat so no ta sufisiente pa stimulá uso di selfie, i e idea ku nos ta forma nos identidat den un universo sosialmente konstruí por ta un idea útil den kompreshon di e diferente maneranan pa yega na satisfakshon den bida.

- 1 Na aña 2013, dikshonario di Oxford a deklará e palabra *selfie* palabra di aña. Esaki ta basá riba e echo ku *selfie* tabata e palabra ‘nobo’ mas usá den komunikashon skirbí, entre otro, riba ret sosial. Diferente medio di komunikashon, entre nan MTV i CNN, tambe a skohe e palabra akí komo nan palabra di aña. Segun definishon di e dikshonario ariba mensioná, *selfie* ta simplemente un portrèt ku un persona ta saka di su mes ku su telefòn inteligente òf kámara wèp. Generalmente, ta pone esaki riba ret sosial. Remarkabel ta ku e palabra *selfie* ta eksistí for di aña 2002, introdusí pa un oustraliano ku a saka un portrèt di su mes despues di un aksidente, i a pone komo título pa e portrèt su nòmber i su tras e palabra *selfie*. E palabra a kaptá atenshon di usuario di ret sosial, manera Facebook, Twitter i Instagram, i gradualmente e usuarionan a pone ku e palabra akí a haña popularidat, pa motibu ku nan tabata usa e palabra *selfie* pa e portrèt ku nan tabata saka di nan mes.
- 2 Si nos mes hasi un análisis, nos lo ripará ku hopi di nos tin diferente talento ku poko di esnan rònt di nos ta na altura di dje. Esaki ta debí na un simpel motibu: den nos bida, nos tin diferente pèchi – estudiante, dosente, mayor, pareha, miembro di un tim di deporte òf boluntario. Mayoria di biaha, esnan ku bo ta topa den sierto funshon no sa masha di bo den otro ambiente. Poko biaha, e ròlnan ta kombiná, òf tin espasio pa por laga otro sa mas di bo persona. Pues, na momento ku nos publiká un portrèt di nos mes, ta krea e espasio pa otro hende konosé nos mihó. Un portrèt di bo mes na un lugá eksótiko, na fiesta, na laman, òf simplemente gosando di un bon ambiente ta ehèmpel di informashon ku nos por kompartí riba ret sosial pa esnan rònt di nos por konosé nos mihó.
- 3 Tin hopi hende, e.o. e generashon mas adulto, ku ta kuestioná sakamentu di *selfie*. Nan ta kansá di e fenómeno akí, pa motibu ku ta saka *selfie* den lugá ménos apropiá, manera baño, misa i sala di entierro. Otro aspekto ku por hasi e fenómeno di *selfie* algu kuestionabel ta e echo ku e sakadó di *selfie* ta publiká su portrèt, i konsekuentemente ta eksponé su mes na komentario i evaluashon di tersera. E komentario akí no ta semper positivo ni tampoko konstruktivo, i e por kondusí na desaroyo di sintimentu di inseguridat serka e persona ku a publiká su *selfie*.
- 4 Banda di e grupo akí, tin esnan ku ta kategorisá *selfie* komo un ekspreshon di narsismo. Narsis-

mo ta un término salí for di siko-
logia, usá pa un hende ku ta op-
seshoná ku su personalidat, prinsi-
palmente e aspekto eksterno. Ta
kategorisá un narsista tambe komo
un egoista, ku falta di empatia.
Segun e grupo ku ta kritiká e ten-
densia narsista, un sakadó di *selfie*
ta adikto na su mes, loke ta e
motibu dikon e ta saka *selfie* i ta
publiká esaki, buskando aproba-
shon di mundu pa fortifiká su
imágen propio.

5 Pero realmente tin relashon
entre un personalidat narsista i e
fenómeno di publiká portrèt propio
riba ret sosial? Tin 93 mion publi-
kashon di *selfie* tur dia, pero tin
masha poko estudio ku ta pro-
nostiká publikashon di *selfie*. Un
grupo di investigadó di Universidat
di Florida a pone publikashon di
selfie den un kuadro mas amplio,
refiriendo na e teoria di aktitut pla-
niá (Theory of Planned Behavior,
TPB) di e sikólogo sosial Icek
Aizen. Segun e teoria akí, aktitut ta
relashoná ku komportashon. E ta
demostrá ku tin un relashon miste-
rioso entre loke hende ta kere i loke
nan ta hasi realmente. Bo por pen-
sa ku ta importante pa resiklá glas,
pero tin biaha bo mes ta tira glas
afó.

6 Segun TPB, aktitut ta sola-
mente un di e faktornan nesesario
pa pronostiká komportashon. Bo
mester kere tambe ku e komporta-
shon ta un den kua otro hende ta
envolví (norma suphetivo), i ku bo
ta kapas di ehekutá e komporta-
shon akí (kòntròl di komportashon
persibí). E tres komponentenan akí
ta pronostiká e intenshon pa kom-
portá na un manera ku ta kon-

sistente ku bo aktitut. Solamente
ora bo tin e intenshon ei, lo bo
demostrá e komportashon ei di
bèrdat.

7 For di diferente estudio a sali
na kla ku hende ku finalmente lo
publiká nan *selfie* mester mantené
e aktitut ku publikamentu di *selfie* ta
balioso, pasobra ta algu dibertido, i
e por mehorá nan imágen propio. E
ora ei, nan mester mira e kompor-
tashon komo algu sosialmente
normal, komo ku nan amigunan
tambe ta envolví. Bo por pensa ku
lo ta prèt pa publiká *selfie*, pero si
bo ta pensa ku bo ta ‘muchu bieu’
pa hasi esaki, òf ku bo amigunan lo
pensa ku bo ta vanidoso, lo bo no
hasié, òf lo bo manda e *selfie* sola-
mente pa bo famia i amigunan mas
yegá. E siguiente faktor, e kòntròl
di komportashon persibí, ta referí
na e echo di kon fásil òf difísil bo ta
kere lo ta pa partisipá na publika-
shon di *selfie*. Si nunca bo no a
deskubrí kon Instagram ta funsho-
ná, òf si bo no ta sigur kon saka un
selfie nèchi, lo bo no drenta den e
trènt ei nunca.

8 Publikashon di *selfie* tambe
tin relashon ku e normanan sosial
ku ta konsiderá esaki komo algu
plasentero, ku ta bale la pena, i ku
ta konektá na un kultura mas gran-
di. De echo, e investigadónan ta
pensa ku publikashon di *selfie* por
tin efekto positivo. Sí, pa sierto
hende narsista e ta un forma pa
krea sierto identidat. Pero esei ta
asina malu? Tin persona ku ten-
densia narsista ku mester konstruí
un imágen propio ku, segun nan,
otro lo konsiderá favorabel. Komo
ku publikashon di *selfie* por ofresé
un manera faktibel pa hasi esei, e

por tin efekto terapéutiko. Niun hende ta sufri daño den e proseso akí, niun hende no ta fòrsá di wak tur e *selfienan* ei, i kisas, despues di tempu, un individuo por sintié basta fuerte pa por kambia pa otro manera pa ekspresá su imágen propio. Finalmente, esnan ku a partisipá den e investigashon tabata hóben di Universidat di Florida, ku identidat den fase di formashon. Den e konteksto akí, publikashon di *selfie* no ta diferente for di otro forma di ekspreshon i tètmentu di identidat.

9 Banda di e punto ariba mensioná, *selfie* ta un manera ku por yuda bo konosé bo mes mihó. E sikólogo Judy Weiser a indiká, na 1999, ku uso di portrèt den su konsultanan ta duna informashon balioso di e kliente. Esaki ta pa motibu ku hende ta saka portrèt ku un ophetivo, loke ta reflehá inkonsientemente informashon sikológiko i emoshonal di e persona. E ponensia akí ta sostené tambe pa John Suler, sikólogo, spesialisá den sikologia sibernetiko i terapia di fotografia, i ta sali na kla for di su manera di mira portrèt propio. John Suler a yega di bisa ku bo por konosé hopi di bo mes ku un portrèt propio (2009). Serka Suler, no únikamente portrèt, pero portrèt propio ta sentral den su anáalisis: 'Por konsiderá portrèt saká di bo mes na diferente manera un forma di mostra ken bo ta, kiko bo ta sinti, inkluso ken lo bo ke ta.' Pues, kiko por tin robes den buska pa konosé bo mes mihó, aktualisá bo mira riba

ken bo ta i kiko bo por, i unda bo ta bai pa medio di un portrèt?

10 No mester lubidá ku globalisashon a hasi di mundu un pueblesito, i esaki a pone ku hende rònt mundu por konektá, keda den kontakto, kompartí i siña di otro. Un proseso ku ta kompañá pa interkambio di informashon skirbí, pero tambe visual. Den e kaso akí, no tin nada mas visual ku un portrèt di bo mes pa kompartí i laga otro siña konosé bo. Komentario positivo por yuda alsa bo outoestima, miéntras ku komentario negativo por sirbi komo un punto di outoanálisis, pero al final ta keda na e persona kua e ta skohe pa tuma. Ta inhustu pa titulá un akto komo negativo djis pasobra tin un grupito ku tin demasiado atenshon, i otro ku ta haña muchu poko di esaki.

11 Al final, despues di a tuma nota di diferente kampo di investigashon, un i tur mester atmití ku e konsepto *selfie* ta parti di e desaroyonan teknológiko di siglo 21, kaminda un persona ta publiká un portrèt ku el a saka di su mes i ta kompartié ku mundu. Publikashon eksaherá di portrèt propio por reflehá un defisiensi den personalidad. Pero e echo ku teknologia a hasi mundu un museo internashonal i ku bo ta kompartí ku mundu bo talento i personalidad ta hasi di *selfie* nada mas ku un ekspreshon individual i un eksposishon personal ku meta edukativo, di kua interpretashon di e oudiensi ta keda algu personal.X.....

Tradusí i adaptá for di un artíkulo di S. Krauss Whitbourne, den Psychology Today, 2016

Teksto 2 Digitalisashon, benefisio pa enseñansa?

- 1 Nos ta biba den e era di digitalisashon. E proseso di digitalisashon akí a hasi gran impakto – rònt mundu – riba kasi tur aspekto di nos bida. Esaki ta e kaso tambe riba tereno di enseñansa.
- 2 Digitalisashon ta e proseso den kua ta konvertí informashon skirbí riba papel, pintura òf zonido den dígito kodifiká den kòmputer. Digitalisashon ta e resultado di un gran kambio. Den historia, nos a konosé diferente momento di kambio. E kambionan ku mas impakto riba bida ta konsekuensia di invento basá riba kreativitat i inteligensia di hende. Na promé lugá, ta figurá e promé revolushon industrial den e periodo di 1780–1840, ku a trese mashin di stom den empresa i industria. Na final di siglo diesnuebe, komienso di siglo binti, ta sigui e di dos revolushon industrial, ku invento manera elektrisidat, makinaria, basikel, outo, rùber, telegrafia i hopi mas. Tur esaki ta ehèmpel di desaroyo ku histórikamente tabatin gran influensia riba hende su manera di biba i pensa.
- 3 Na final di siglo 20, desaroyo di kòmputer pa empresa grandi pa kòmputer di uso personal a habri kaminda pa e di tres periodo di transformashon na mundu. Ta kategorisá e periodo akí komo e último revolushon teknológiko den mundu, konosí tambe komo era di digitalisashon.
- 4 Despues di kòmputer personal, a desaroyá lèptòp, tablet, telefòn i asta oloshi inteligente. Probablemente, lo tin mas invento na kaminda ku lo kontribuí na e era digital akí. Alabes a habri un enorme merkado pa diferente aplikashon ku tin biaha por usa solamente riba aparato móbil, manera indikashon di posishon geográfiko i nabegashon. Telefòn inteligente di awendia no solamente tin un kámara pa saka portrèt òf video, pero tambe un mikrofon pa graba mensahe ku ta remplasá funshon di teksto skirbí riba e teklado chikí.
- 5 Ku introdukshon di digitalisashon den enseñansa, ta surgi e pregunta si esaki tin resultado positivo riba enseñansa. Tin grupo ku ta pensa ku esaki ta e kaso i otro ku no ta di akuerdo. Tur dos ta para ariba ku nan tin rason. Na diferente parti di mundu, e pregunta akí ta lanta diskushon interesante. Esaki no ta sosodé solamente na skol, pero tambe riba diferente otro nivel den komunidad.
- 6 Introdukshon di digitalisashon den enseñansa a duna un dimenshon nobo. Sientífiko i eksperto riba diferente área relashoná ku enseñansa a uni pa guia i realisá e trayekto digital na skol. Komeriante, por ehèmpel, ku a mira un merkado nobo, a ofresé nan servisio pa fasilidat e hartwer i sòftwer nesesario, manera kòmputer pa administrashon i pa lès di ICT, e programanan di kòmputer nesesario, beamer i bòrchi di skol digital. Den e kuríkulo di skol, a introdusí materia nobo i kurso di rekapasitashon

pa dosente. Mayor tampoko no a keda atras; nan a sòru pa lèptòp i internèt na kas. Den enseñansa superior, a introdusí diferente estudio den e área di digitalisashon. Tur esaki ta aspekto masha positivo.

7 Esnan ku ta mira e benefisio di digitalisashon den enseñansa ta di opinion ku e desaroyo moderno akí ta apelá riba mundu i interes di hóben ku ta pone e hóben eksperensiá e proseso di siñamentu komo unu agradabel. Uso di medio digital na skol ta hasi presentashon di lès mas atraktivo, ya ku e ta fasilidat forma di presentashon visual ku ta apelá riba mundu di e mucha. Dosente ta hasi uso di, entre otro, bòrchi di skol inter-aktivo, beamer i otro medio popular pa presentá informashon. Tin skol ku den kada lokal tin un bòrchi digital, i otro skol ku ta disponé di un lokal spesial ku diferente ekipo digital ku dosente por hasi uso di dje. Na e skolnan akí, no sa tende e alumnonan keha ku lès ta laf.

8 Tambe nan ta trese dilanti ku digitalisashon ta amplia e alumno su fuente di informashon – i asina kita preshon for di dosente komo e úniko ku tin tur konosementu. Awendia, hóben ta buska informashon i kontesta riba sitio di informashon digital, manera Google, Bing, YouTube i Wikipedia. Diferente hóben ta hasi uso tambe di e posibilidat pa nan mes subi kontenido digital riba Wikipedia i YouTube, loke ta hasi e material akí aksesibel pa otro persona tambe.

9 Ademas, segun e grupo akí, digitalisashon den enseñansa ta yuda prepará alumno pa un futuro

karera den un mundu moderno i digitalisá. Awendia, por lesa den aviso di vakatura ku ta eksigí pa un persona dominá sierto programa digital manera Word, Excel, Powerpoint i Photoshop. Tur e programanan akí ta forma parti di e pakete digital básiko ku skol ta ofresé. Den kaso ku tin vários reakshon riba e vakatura ku mas o ménos kontenido igual, ta resultá frekuentemente ku e reakshon ku e *lay-out* mas atraktivo ta resaltá. Persona ku no ta kumpli ku e eksigensianan menshoná den e aviso di e vakatura no ta bini na remarke pa e trabou.

10 Di otro banda, tin hende ku ta konvensí ku digitalisashon no tin e resultado deseá den enseñansa. Segun e grupo akí, tin diferente motibu pa esaki. Na promé lugá, esaki tin di aber ku peso di trabou di un dosente. Masha dia trabou di dosente no ta únicamente prepará i duna lès, traha i kontrolá prueba. Un dosente tambe ta, entre otro, un mèntòr ku mester tene administrashon di su alumnonan, e mester asistí na reunion i kòmbersashon ku mayor, e mester yuda i sostené su koleganan i, banda di esaki, ta eksigí di dje pa e keda na altura di e último desaroyonan den su profeshon. Tur esaki e ta hasi banda di su bida privá.

- 11 Na di dos lugá, nan ta remarká ku digitalisashon di enseñansa ta algu sumamente kostoso. Digitalisashon ta rekerí e infrastruktura adekuá i tambe e rekursonan nesenario pa por mantené esaki. Mester di ekipo digital – manera kòmputer, lèptòp, i tablet – i bòrchi digital tin mester di konekshon riba ret digital ku aksesu na un spit altu di internèt i lisensia pa por hasi uso di programa nesenario. Banda di esaki, mester pèrkurá pa e medidanan di seguridat nesenario na skol, manera alarma, trali di heru i kámara di seguridat. Tur e rekisitonan akí ta basta kostoso pa un komunidad den kua mayoria di skol ta dependé di supsidio di gobièrnu. Tin skol ku ta haña yudansa pa kumpra ekipo digital, pero hopi biaha no tin fondo pa mantenshon. Sin konsiderá ku hopi biaha ta haña e material, pero no tin presupuesto pa e personal por hasi uso óptimamente di e medionan akí. Esaki no ta hiba na nada mas ku desperdisio di sèn en bes di un invershon duradero.
- 12 Por último, teknologia ta pone masha preshon riba mucha su proseso di desaroyo personal. E ta kita for di e etapa pa un mucha biba realmente su infansia i hubentut, ya ku ta promoviendo pa e usa un medio sumamente adiktivo ku ta afektá su desaroyo i asta su imágen propio. Esaki ta loke e profesor i neurosientífiko Susan Greenfield a
- indiká den su investigashon relacioná ku teknologia i identidat di hóben. Segun e neurosientífiko, mente di hende ta algu ku por kambia dependiendo di e impulso ku e haña. Si un mucha ta eksponé pa hopi ora na un pantaya ku ta proyektá un irealidad komo realidat, ku tempu esaki lo afektá e mucha su bista di realidat. Ku otro palabra, e ta bai biba den un mundu di fantasia. Por nota esaki riba ret sosial, kaminda hóben hopi biaha ta pone portrèt di un ambiente ideal, i en bes di dil ku realidat, nan ta skohe pa isolá nan mes den nan mundu di fantasia. Segun Greenfield, nèt skol, ku mester ta e promé lugá pa e mucha tin interakshon ku otro mucha di su edat i desaroyá su abilidad sosial, ta kontribuí na uso di e medio ku ta promové individualismo, ku ya mucha ta eksponé na dje tur dia di nan bida.
- 13 Pues, si konsiderá tur e puntonan ariba menshoná pa loke ta digitalisashon di enseñansa, kisas ta difísil pa yega mesora na bo propio opinion. Ta importante pa para ketu i evaluá tur dos banda di medaya. Lesa artíkulo di diferente fuente, aserká dosente, alumno i mayor pa skucha nan eksperensia. Papia ku instansia ku ta duna hóben ku a kaba skol trabou. Kompará bentaha ku desbentaha i yega na bo propio kontesta riba e pregunta si digitalisashon den enseñansa ta yuda alsa kalidat di enseñansa.

Adaptá di un ensayo di E. Bonafacio, 2016, UoC

Examen HAVO 2018

tijdvak 1
dinsdag 8 mei
07.30 - 10.30 uur

Papiamentu

Bij dit examen hoort een bijlage en een uitwerkbijlage.

Noteer alle antwoorden op de uitwerkbijlage.

Dit examen bestaat uit een tekst met 22 vragen en een tekst met een samenvattingsopdracht.

Voor dit examen zijn maximaal 51 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Teksto 1 *Selfie*: simplemente narsismo?

- 1p 1 Kua konsepto ta indiká mihó funshon di e introdukshon (e parti *kursivo i vèt* na kuminsamentu), relashoná ku sobrá di e teksto?
- A anékdota
 - B definishon
 - C konklushon
 - D resúmen

Despues di e introdukshon, e teksto akí ta konsistí di un kantidat di parti:
Parti 1: alinia 1-2
Parti 2: alinia 3-4
Parti 3: alinia 5-7
Parti 4: alinia 8-10
Parti 5: alinia 11

- 1p 2 Kua suptítulo ta kuadra mihó ku Parti 1, alinia 1 i 2?
- A inovativo i inteligente
 - B orígen i funshon
 - C popular i útil
 - D repartishon i espektaktiva

- 1p 3 Kua suptítulo ta kuadra mihó ku Parti 2, alinia 3 i 4?
- A empatia
 - B kítika
 - C peliger
 - D prohibishon

- 2p 4 Lesa alinia 2 i formulá ku bo mes palabra kiko e outor ke bisa aki. *Kuminsá ku e palabra 'Selfie' i usa un máksimo di 20 palabra.*

- 1p 5 Na kuminsamentu di alinia 3, e outor ta trese dilanti ku sierto hende ta kuestioná sakamentu di *selfie*.
A base di kiko e grupo akí ta desaprobá *selfie*?
Nan argumento ta basá riba
A kousalidat.
B moralidat.
C outoridat.
D utilidat.
- 1p 6 Kua di e siguiente opshonnan ta indiká struktura di alinia 3 mihó?
Alinia 3 ta kuminsá ku un
A argumento prinsipal, sigui pa dos supargumento i un kontraargumento.
B argumento prinsipal, sigui pa tres supargumento.
C ponensia, sigui pa dos argumento prinsipal i elaborashon di esun di dos.
D ponensia, sigui pa un argumento prinsipal i dos supargumento.
- 1p 7 Alinia 5 ta kuminsá ku un pregunta: *Pero realmente tin relashon entre un personalidat narsista i e fenómeno di publiká portrèt propio riba ret sosial?*
Kiko ta bisa den Parti 3 relashoná ku esaki?
A Awor a haña prueba científiko pa e relashon entre e dos fenomenonan.
B Pa motibu di e komportashon di publiká *selfie*, e kantidat di hende ku tendensia narsista ta oumentá sí.
C Ta solamente loke hende ta pensa, pero en realidat no tin relashon ètòl.
D Tin muchu mas faktor ku ta influensia e kustumber di publiká *selfie*.
- 1p 8 Den alinia 5 ta menshoná e teoria di aktitut planiá (*Theory of Planned Behavior, TPB*).
Kon e outor ta splika nos, e lesadónan, kiko e diferente elementonan di TPB ta enserá, den Parti 3 di e teksto?
A E ta fundamentá resultado di e investigashon ku estadística.
B E ta kompartí su eksperensianan personal ku TPB ku nos.
C E ta laga diferente eksperto riba tereno di TPB na palabra.
D E ta trese aplikashon i situashon dilanti ku ta rekonosibel.
- 1p 9 Lesa e último dos frasenan di alinia 7. (*'E siguiente ... ei nunca.'*)
Kiko ta e relashon entre e dos frasenan akí?
E frase *'Si nunca ... ei nunca'* ta
A añañá ehèmpel na e frase anterior.
B kontradesí loke tin den e frase anterior.
C refutá loke tin den e frase anterior.
D trese un solushon pa loke tin den e frase anterior.

3p 10 Den alinia 8 tin par : *'Komo ku ... efekto terap utico.'*
Splika kiko ke men ku e frase den kuadro di e art kulo ak .
Usa un m ksimo di 25 palabra.

2p 11 Lesa e siguiente ponensianan.
Indik  ku krus si nan ta korekto  f inkorekto a base di alinia 8.

Ponensia	
1	Sakamentu di <i>selfie</i> ta algu t�piko pa h�ben i nan b�skeda pa afirmashon.
2	Kisas, segun h�ben narsista krese, nan tendensia narsista ta dispars�.
3	Publikashon di <i>selfie</i> por ta positivo, pero por tin konsekuensia negativo tambe pa e sakad� di <i>selfie</i> .

2p 12 E outor tin su vishon tokante komentario riba *selfie*. (*Mira alinia 10.*)
Kua vishon e outor tin?
Formul  bo kontesta den bo propio palabra, finalisando e siguiente frase ku un m ksimo di 20 palabra:
E outor ta ha a ku i finalmente

2p 13 Aki bou ta sigui algun sita for di e art kulo.
Indik  ku krus tras di kada sita si ta trata di un ECHO  f un OPINION.

Sita	
1	... gradualmente e usarionan a pone ku e palabra ak� a ha�a popularidat, pa motibu ku nan tabata usa e palabra <i>selfie</i> pa e portr�t ku nan tabata saka di nan mes. (<i>alinia 1</i>)
2	E ta demostr� ku tin un relashon misterioso entre loke hende ta kere i loke nan ta hasi realmente. (<i>alinia 5</i>)
3	Ta inhustu pa titul� un akto komo negativo djis pasobra tin un grupito ku tin demasiado atenshon, i otro ku ta ha�a muchu poko di esaki. (<i>alinia 10</i>)

1p 14 Originalmente, e art kulo tabatin un ekspreshon komo frase final, pero a kit'  for di e teksto.
Kua di e siguiente ekspreshonnan lo ta adeku  pa finalis  e art kulo?
A Pasobra aparensia ta ga a.
B Pasobra kada sapatu tin su pia.
C Pasobra papia ta oro, keda ketu ta djamanta.
D Pasobra un im gen ta bisa mas ku mil palabra.

- 2p 15 Na ki manera e outor ta trata e tema den e artíkulo akí?
Skohe tres opshon for di e lista aki bou:

alegre – desepshoná – distante – emoshoná – envolví – humorístiko –
iritá – iróniko – kuidadoso – ophetivo – outoritario – preokupá –
rabiá – realístiko – sarkástiko – serio – suphetivo – tristu

- 1p 16 Kiko ta pensamentu prinsipal di e teksto *Selfie: simplemente narsismo?*
- A E término *selfie* a bira e palabra mas popular riba internèt pa e impakto ku publikashon di *selfie* tabatin bou di siguidó di diferente ret sosial manera Facebook, Twitter i Instagram.
 - B For di investigashon sientífiko na diferente universidat, ta sali bon kla ku sakamentu di *selfie* den nos komunidat moderno ta un ekspreshon moderno ku ta reflehá personalidat di e sakadó di *selfie*.
 - C Sakamentu di *selfie* a bira mas i mas popular ora e fenómeno akí a subi e retnan sosial, i a lanta komentario kontradiktorio di siguidó di e retnan akí.
 - D Ta klasifiká *selfie* komo algu positivo òf negativo, pero internèt ta stimulá interkambio mundial, i komo tal por usa *selfie* komo un manera pa lanta emoshon i krea un imágen serka otro.
- 2p 17 Aki bou tin ponensia tokante e título *Selfie: simplemente narsismo?* Indiká ku krus tras di kada ponensia si e ta korekto òf inkorekto.

Título di e artíkulo akí ta <u>apropiá</u> , pasobra e título ...	
1	- ta enfatisá un aspekto importante di e tópiko.
2	- ta indiká un relashon ku ret sosial.
3	- ta indiká sierto duda ku e teksto ta ekspresá tambe.

- 1p 18 Kon por tipifiká e teksto *Selfie: simplemente narsismo?* basá riba sorto di teksto?
- A Esaki ta un teksto argumentativo ku elemento aktivante.
 - B Esaki ta un teksto argumentativo ku elemento persuasivo.
 - C Esaki ta un teksto kontemplativo ku elemento aktivante.
 - D Esaki ta un teksto kontemplativo ku elemento persuasivo.

Fragmento

Opinion di dia

Por parse presumido òf narsista pa hende konstantemente publiká portrèt di nan mes online, pero indudablemente tin algu bon den sakamentu di *selfie* tambe. Sakamentu di *selfie* no nesesariamente ta nifiká vanidat. E por ta djis un hende su manera di bisa ‘Mi ta enkantá ku mi aparensia na e momentu akí, i mi ke pa boso tur ta na altura.’ E por siña bo kere den bo mes, tantu visualmente komo emoshonalmente.

Ora bo saka un *selfie*, tin biaha bo ta haña ku bo no ta gusta bo propio kara. Pero tin momento tambe kaminda bo a saka un *selfie* estupendo ku ta yena bo ku orguyo. Ora bo wak un *selfie*, hopi biaha lo bo rekordá e gran sensashon di emoshon fuerte ku e *selfie* a kapta, rekordando e sintimentu akí di nobo.

Bo ta gusta saka *selfie* ku kuminda òf kos di bebe? Kisas bo ta un *foodie*. Bo kara semper ta kompañá pa e karanan di amigu? Bo ta saka *selfie* ku bo para òf kachó? Tur esaki ta duna un indikashon di bo karakter. Un kolekshon di *selfie* por ta un reflekshon di bo paden. Tin biaha bo *selfienan* por laga bo konosé asta parti di bo mes ku tabata deskonosí p’abo.

Ademas, no mester lubidá ku portrèt por ta un forma di arte. Por kompará portrèt ku pintura, pintura di bo mes. Den e sentido akí, por konsiderá *selfie* un arte. Ademas, ku e kantidat di app i programa di editá portrèt ku tin, hende por siña tokante eksposishon di lus, komposishon i muchu mas. Asina, hende por siña saka portrèt espektakular ku djis un simpel telefòn inteligente.

Pues, dal bai, saka un *selfie* ku ta alsa bo konfiansa propio ku un toke artístiko!

Solamente trata na tene esaki bou di kòntròl i no yena album òf media sosial ku nan.

Pa Martin Jason Ita-as, tradusí i adaptá

- 1p 19 E fragmento aki riba ta elaborá riba un aspekto di *selfie* ku **no** ta bini dilanti den e teksto prinsipal.
Kua aspekto esaki ta?
- 1p 20 Lesa e promé frase di alinia 9 di e teksto prinsipal (*‘Banda di ... mes mihó’*). Sita e promé dos i e último dos palabranan di e frase **for di e fragmento** ku ta konfirmá esaki.
- 1p 21 Lesa e último dos frasenan di e fragmento. (*‘Pues, ... ku nan.’*)
Aki e outor ta duna un
A aprobashon.
B atvertensia.
C desaprobashon.
D rekomendashon.

- 4p 22 Aki bou ta sigui algun ponensia.
Indiká tras di kada ponensia si e ta kuadra ku loke tin pará den e teksto i/òf den e fragmento òf den ningun di dos.
Marka krus tur kaminda ku mester.

Ponensia	
1	Sakamentu di <i>selfie</i> tin su banda positivo i negativo.
2	Sakamentu di <i>selfie</i> por reflehá sierto defisiensi.
3	Un kantidat di <i>selfie</i> di un persona ta revelá su identidat.
4	Bo por eksperensia sintimentu negativo ora bo wak <i>selfie</i> di otro persona.

Teksto 2 Digitalisashon, benefisio pa enseñansa?

- 18p 23 Skirbi un resúmen di e teksto ***Digitalisashon, benefisio pa enseñansa?***
E resúmen mester ta na bon papiamentu, ku un struktura lógiko, i e mester ta komprendibel pa hende ku no konosé e teksto original.

Usa un máksimo di 190 palabra.

Inkluí e siguiente puntonan den bo resúmen:

- Ki fenómeno ta deskribí i kiko e pregunta sentral ta;
- Kiko e fenómeno ta enserá i for di ki desaroyo e ta originá;
- Ki argumento pro ta duna;
- Ki argumento kontra ta duna;
- Ki rekomendashon final ta duna.

Correctievoorschrift HAVO

2018

tijdvak 1
dinsdag 8 mei
07.30 - 10.30 uur

Papiamentu

Inzenden scores

Verwerk de scores van alle kandidaten in het bijgeleverde programma Wolf.
Zend de gegevens uiterlijk vrijdag 1 juni 2018 elektronisch naar het ETE.

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Een beoordelingsmodel

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 30, 31 en 32 van het Landsbesluit eindexamens vwo-havo-vsbo d.d. 23-06-2008, PB 2008 no 54.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van bovenvermelde artikelen van het Landsbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examiner. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examiner past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het ETE (Examenbureau).
- 2 De directeur doet de van de examiner ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.
- 3 De gecommitteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het ETE (Examenbureau).
- 4 De examiner en de gecommitteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Komen zij daarbij niet tot overeenstemming, dan wordt het aantal scorepunten bepaald op het rekenkundig gemiddelde van het door ieder van hen voorgestelde aantal scorepunten, zo nodig naar boven afgerond.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen van toepassing:

- 1 De examiner vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examiner en door de gecommitteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;

- 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts een voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan een voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd worden, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
 - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
 - 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan een antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
 - 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar een keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
 - 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
 - 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dit examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij dient de fout of onvolkomenheid wel mede te delen aan het ETE. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen door het ETE rekening gehouden.
 - 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
 - 9 Het cijfer voor dit examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor dit examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer. Dit cijfer kan afgelezen worden uit omzettingstabellen die beschikbaar worden gesteld na bepaling van de definitieve cesuur door het ETE.

3 Vakspecifieke regels

Voor het vak Papiamentu HAVO zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

1 Teksten met vragen

- 1.1 Bij de beoordeling van antwoorden op open vragen worden, gelet op de aard van de opgaven, geen punten afgetrokken voor spelfouten. Voor idiomatische en grammaticale oneffenheden geldt hetzelfde, tenzij het antwoord er minder juist of zelfs fout door wordt.
- 1.2 Bij enkele open vragen wordt aangegeven dat de kandidaat zich aan een bepaalde antwoordlengte moet houden. Indien de kandidaat bij een dergelijke vraag een antwoord geeft dat inhoudelijk volledig goed is en dat strikt, dus zonder enige overschrijding, binnen de gegeven antwoordlengte valt, *kan* daarvoor een extra deelscore van 1 scorepunt toegekend worden. Dit wordt in het beoordelingsmodel aangegeven.

2 Samenvatting

- 2.1 De beoordeling van de samenvatting geschiedt aan de hand van een overzicht van de in de opdracht gevraagde informatie-elementen.
- 2.2 Bij het toekennen van het aantal scorepunten aan de informatie-elementen dient gelet te worden op de inhoud, samenhang en formulering:
 - Inhoud: de informatie-elementen dienen inhoudelijk correct te worden weergegeven.
 - Samenhang: indien de kandidaat een aantoonbaar onjuist verband legt tussen twee informatie-elementen, dienen aan één van beide, afhankelijk van de gemaakte fout, geen punten te worden toegekend.
 - Formulering: de weergave van de informatie-elementen moet begrijpelijk zijn voor een lezer die de uitgangstekst niet kent.
- 2.3 Voor spelfouten worden geen punten afgetrokken. Hetzelfde geldt voor idiomatische en grammaticale oneffenheden, tenzij een inhoudselement er minder juist, minder volledig of zelfs fout door wordt.
- 2.4 Het is de kandidaat toegestaan het genoemde maximumaantal woorden in de samenvattingsopgave met 10% van het aantal toegestane woorden te overschrijden. Indien door de kandidaat het aantal toegestane woorden met meer dan 10% wordt overschreden, worden voor de grotere overschrijding per vijf woorden 2 scorepunten afgetrokken. Zie verder het beoordelingsmodel.

Voor dit centraal schriftelijk examen Papiamentu HAVO eerste tijdvak 2018 kunnen maximaal 51 scorepunten worden behaald. Het examen bestaat uit een tekst met 22 vragen en een tekst met een samenvattingsopdracht.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 scorepunt toegekend.

Alle open vragen moeten in het Papiamentu beantwoord zijn.

De antwoorden op de open vragen dienen uiteraard beoordeeld te worden op basis van hetgeen in Algemene regels 2.3.3 vermeld wordt.

Teksto 1 *Selfie*: simplemente narsismo?

1 D

2 B

3 B

4 **maximumscore 2**

Voorbeelden van juiste antwoorden:

- *Selfie* por duna informashon tokante aspekto di nos na nos konosínan 1
- ku no ta na altura di tur esaki. 1

OF

- *Selfie* ta oportunidat pa mustra bo amigunan digital 1
- aspekto deskonosí di bo mes. 1

NB: Alleen de eerste 20 woorden beoordelen. Let op, indien overgeschreven uit de alinea i.p.v. in eigen woorden, geen punten toekennen.

5 B

6 C

7 D

8 D

9 A

10 **maximumscore 3**

Voorbeelden van een juist antwoord:

- Pa un persona narsista, / ku tendencia narsista problemátiko, 1
- publikashon di *selfie* por ta un bon manera pa atendé ku su aberashon/tendencia. / por yud'é superá su tendencia. 1
- Indien inhoudelijk juist antwoord, niet langer dan 25 woorden 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

11 **maximumscore 2**

Ponensia	KOR	INK
1	X	
2	X	
3		X

- Indien drie kruisjes juist* 2
Indien twee juist 1
Indien minder dan twee juist 0

12 **maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord:

- E outor ta haña ku ...
mester siña di / hasi bon uso di komentario positivo i negativo, 1
- i finalmente ...
kada persona mester disidí pa su mes. / skohe (kua e ta aseptá/tuma). 1

NB: Alleen de eerste 20 woorden beoordelen.

13 **maximumscore 2**

Sita	ECHO	OPINION
1	X	
2	X	
3		X

- Indien drie kruisjes juist* 2
Indien twee juist 1
Indien minder dan twee juist 0

14 **D**

15 **maximumscore 2**

Drie van de volgende:

- envolví
- realístiko
- serio
- suphetivo

- Indien drie termen juist* 2
Indien twee juist 1
Indien minder dan twee juist 0

16 **D**

17 maximumscore 2

Ponensia	KOR	INK
1	X	
2		X
3	X	

Indien drie kruisjes juist

2

Indien twee juist

1

Indien minder dan twee juist

0

18 B

19 maximumscore 1

e aspekto artístiko / ku *selfie* por ta un forma di arte

20 maximumscore 1

Tin biaha (bo *selfienan* por laga bo konosé asta parti di bo mes ku tabata deskonosí) p'abo.

21 D

22 maximumscore 4

Ponensia	ta kuadra ku e teksto	ta kuadra ku e fragmento	no ta kuadra ku ningun
1	X		
2	X		
3	X	X	
4			X

Per regel beoordelen.

Per volledig juiste regel (met 1 of 2 kruisjes op de juiste plaats) 1 punt toekennen, tot een maximum van 4.

Teksto 2 Digitalisashon, benefisio pa enseñansa?

23 maximumscore 18

*In een goede samenvatting (190 woorden) moeten de volgende informatie-elementen opgenomen zijn. Verdeling van de deelscorepunten over de verschillende elementen is hierbij aangegeven. Het onderstaande is een voorbeelduitwerking. **Uitwerkingen in andere bewoordingen met gelijke strekking zijn uiteraard ook mogelijk.***

Fenómeno i pregunta sentral

(max 3p)

- Nos ta biba den e era di digitalisashon. 1
- E digitalisashon akí a hasi gran impakto (rònt mundu), riba kasi tur aspekto di nos bida, (tambe riba tereno di enseñansa.) 1
- Ku introdukshon di digitalisashon den enseñansa, ta surgi e pregunta si esaki tin resultado positivo riba enseñansa. / E pregunta sentral ta si e digitalisashon akí ta benefisioso pa enseñansa. 1

Kiko e ta enserá i su orígen

(max 2p)

- Digitalisashon ta e proseso den kua ta/a konvertí informashon skirbí riba papel, pintura òf zonido den dígito kodifiká den kòmputer. 1
- Digitalisashon tabata resultado di e di tres periodo di transformashon mundial. / Digitalisashon ta e último revolushon teknológiko den mundo. / Desaroyo di kòmputer a inisiá e era di digitalisashon (na final di siglo 20). 1

Argumento pro

(max 5p)

- Esnan ku ta boga pa digitalisashon den enseñansa ta bisa ku (*of andere aanduiding van positieve aspecten*) 1
- a sòru pa un dimenshon nobo, / pa inovashon den manera di traha, / pa desaroyo di material nobo, 1
- e ta hasi enseñansa mas atraktivo pa hóben i dosente, / ta mas agradabel, 1
- e ta amplia e alumno su fuente di informashon, / su mundu, 1
- i e ta prepará alumno pa nan futuro karera (den un mundu moderno i digitalisá). 1

Argumento kontra

(max 5p)

- Di otro banda, tin esnan ku ta bisa ku (*of andere aanduiding van tegenstelling*) 1
- tin demasiado peso riba dosente, 1
- i digitalisashon ta sumamente kostoso, 1
- (Tambe) (teknologia) ta pone masha preshon riba e mucha su (proseso di) desaroyo personal, 1
- i ta promové individualismo. / i no ta desaroyá su abilidadat sosial. 1

Rekomendashon**(max 3p)**

- Finalmente, ta importante pa analisá tur argumento, / pa para ketu i evaluá tur dos banda di medaya, / pa kompará bentaha ku desbentaha, 1
- i yega na bo propio kontesta 1
- si digitalisashon ta yuda alsa kalidat di enseñansa. / si digitalisashon ta na benefisio di enseñansa. / riba e pregunta sentral.* 1

** NB: voor deze laatste variant mag alleen het deelscorepunt toegekend worden indien bij bullet 3 van 'Fenómeno i pregunta sentral' reeds correct is genoteerd wat de centrale vraag is.*

Regeling met betrekking tot overschrijding van de woordgrens (190 woorden) van de samenvatting

Tel het exacte aantal woorden. Voor de eerste overschrijding met 19 woorden dienen geen scorepunten te worden afgetrokken. Voor elke volgende overschrijding dienen per 5 woorden steeds 2 scorepunten te worden afgetrokken tot een maximum van 18 scorepunten. De toepassing van de aftrekgeregeling kan nooit leiden tot een negatieve score bij deze samenvattingsopgave. De minimum score voor de opdracht is 0 punten.

Schematisch:

T/m	209 wrd	0 punten aftrek
	210 - 214 wrd	2 punten aftrek
	215 - 219 wrd	4 punten aftrek
	220 - 224 wrd	6 punten aftrek
	225 - 229 wrd	8 punten aftrek
	230 - 234 wrd	10 punten aftrek
	235 - 239 wrd	12 punten aftrek
	240 - 244 wrd	14 punten aftrek
	245 - 249 wrd	16 punten aftrek
	Vanaf 250 wrd	18 punten aftrek